

NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS
SCHOOL OF LETTERS

MSC PROGRAMME IN COUNSELLING AND CAREER GUIDANCE

LABORATORY OF EXPERIMENTAL PEDAGOGY

CENTERS FOR VOCATIONAL GUIDANCE AND COUNSELLING

PROCEEDINGS OF THE 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE

ATHENS (23-25-1-04)

**PROMOTING NEW FORMS OF WORK ORGANIZATION AND OTHER
COOPERATIVE ARRANGEMENTS FOR COMPETITIVENESS AND
EMPLOYABILITY**

With the Support of the European Committee

ATHENS 2004

Editorial Committee:

Christina NOVA-KALTSOUNI,
Assoc. Prof. of the
University of Athens
Michalis KASSOTAKIS, Prof. of the
University of Athens

Copyright: University of Athens

CONTRIBUTORS

ASHFORD Nicolas
 CHIOTAKIS Stelios
 De HERTOG Friso
 DEKKER Ronard
 FITZIMMONS Mike
 GAVROGLOU Stavros
 GEKAS George
 GEORGOULAS Stratos
 HAGUE Jeremy
 HUZZARD Tony
 JECCHINIS Chris
 KASSOTAKIS Michael
 KATSANEVAS Theodoros
 KLEINKNECHT Alfred
 KORRES Georgios
 LADERRIERE Pierre
 LATNIAK Erick
 LAUNIKARI Mika
 MORRIS Jo
 MOURIKI Alik
 NAGOPOULOS Nikos
 O' KELLY Kevin
 PATINIOTIS Nikitas
 POMONI Evagelia
 POMONIS Theodoros
 TEFANIDIS Andreas
 THAKE Anne-Marie
 TOTTERDILL Peter
 TOUMBAS Lambros
 TSIPOURI Lena
 TSOMBANOGLOU Georgios
 VITSILAKI Chrysi

NATIONAL AND KAPODISTRIAN
 UNIVERSITY OF ATHENS
 SCHOOL OF LETTERS

MSC PROGRAMME IN
 COUNSELLING AND CAREER
 GUIDANCE

LABORATORY OF
 EXPERIMENTAL PEDAGOGY

PROCEEDINGS OF THE 1st
 INTERNATIONAL CONFERENCE
 ATHENS (23-25-1-04)

**PROMOTING NEW FORMS OF
 WORK ORGANIZATION AND
 OTHER COOPERATIVE
 ARRANGEMENTS FOR
 COMPETITIVENESS AND
 EMPLOYABILITY**

With the Support of the European
 Commission

ATHENS 2004

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: *Jecchinis Chris*, Professor Emeritus of Economics at Lakehead University of Ontario-Canada, Corresponding Member of the European Academy of Arts, Sciences and Humanities

Vice President: *Kassotakis Michael*, Professor at the University of Athens
 O'Kelly Kevin: Visiting Research Fellow at the University of Limerick, Former Manager of Research of European Foundation

Members

Andreasen Lars-Erik: European Commission (Administrator Principal)
Bezevegis Elias, Professor at the University of Athens
Giannitsas Nikolaos, Professor at the University of Athens
Dellasoudas Lavrentios, Professor at the University of Athens
Zisimopoulos Agelos, Vice President of the National Centre for Career Guidance (Greece)
Karantinos Dimitrios, Researcher at the National Research Centre (Greece)
Katsanevas Theodoros, Professor at the University of Piraeus
Kroustalakis Georgios, Professor at the University of Athens
Lambraki-Paganou Alexandra, Professor at the University of Athens
Nova-Kaltsouni Christina, Associate Professor at the University of Athens
Sidiropoulou-Dimakakou Despoina, Assistant Professor at the University of Athens
Tsipouri Lena, Associate Professor at the University of Athens
Psacharopoulos Georgios, Member of the Hellenic Parliament

ORGANISING COMMITTEE

President: *Nova-Kaltsouni Christina*, Associate Professor at the University of Athens

Members:

Kassotakis Michael, Professor at the University of Athens
Marmarinos Jannis, Associate Professor at the University of Athens
Sidiropoulou-Dimakakou Despoina, Assistant Professor at the University of Athens
Tsipouri Lena, Associate Professor at the University of Athens
 Dr. *Fakiolas Nikolaos*, Research Fellow at the National Research Centre (Greece)

Contens

Foreword, Chris JECCHINIS
Note for the Readers
Summaries of the Opening Session

I. PLENARY SESSION

Chris JECCHINIS
Kevin O' KELLY

II PLENARY SESSION

Frizo de HERTOOG /Tony HUZZARD/ Jeremy HAGUE
Nikolas ASHFORD

III PLENARY SESSION

Peter TOTTERDILL
Lena TSIPOURI
George GEKAS

III PLENARY SESSION

Jo MORRIS
Ronald DEKKER/ Alfred KLEINKNECHT
Erich LATNIAK

IV PLENARY SESSION

Pierre LADERRIERE
Theodoros KATSANEVAS
Michael KASSOTAKIS (*this document*)

V PLENARY SESSION

Mike FITZIMMONS
Andreas STEFANIDIS
Anne- Marie THAKE
George TSOMBANOGLU/George KORRES
Lambros TOUMBAS

VI PLENARY SESSION

Mika LAUNIKARI
Chrisi VITSILAKI
Nikitas PATINIOTIS/ Stavros GEORGOULAS

VII PLENARY SESSION

Níkos NAGOPOULOS

CLOSING REMARKS, Chris JECCHINIS

Note: all the conference documents are free to download in PDF format from:
<http://www.ergastirio.ppp.uoa.gr/ereyna/ekdiloseis.html>

THE RECENT SOCIO-ECONOMIC AND TECHNOLOGICAL CHANGES AND THEIR IMPACT ON EDUCATION, TRAINING AND VOCATIONAL GUIDANCE

**(ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ
ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟ)**

Michael KASSOTAKIS, Professor at the University of Athens

Abstract

The aim of the present study is to present the consequences of the recent socio-economic changes on the application of the Vocational Guidance and Counselling. Among these changes the following are included: a) The globalisation of economy and culture, which favours the mobility of goods, capital and workers, increases the international economic competition and brings about restructuring in society and, particularly, in the sector of production and work organization, b) the rapid development of the Information and Communication Technologies and their spectacular applications on any aspect of human activity, c) the increase of knowledge which has proved the continuous training of employees in order for them to be able to respond to the new challenges. The above aspects of development have caused changes in the nature and methods of work. More specifically, traditional jobs have been vanished while new professional activities like telework, team work, full employment at home have been created thus making the limits between private and professional life less distinct. Further, the structure of the enterprises and organisations have undergone changes shifting from strict vertical organizational structures to more flexible schemata which allow horizontal cooperation. Education has inevitably been influenced by the above changes. As a result, it has started to place emphasis on programmes of general knowledge and training of skills related to the variety of specialties, which have emerged as a result of the continuous professional re-orientation of the workers. The same is the case for the training system, the flexibility of which and its adjustability to the current changes are indispensable prerequisites for its success, whereas life-long learning has been considered as the response of education to the new challenges.

With respect to the above, the role of the Vocational Guidance and Counselling is to provide continuous support to individuals in order for them to be able to make proper decisions concerning their studies and/or professional orientation. Such a role implies close cooperation between educational and employment services. This cooperation however requires changes in the organizational structure of the system of the Vocational Guidance and Counselling as well as in the spread of information about studies and jobs not only on a national but also on a European and international basis. International cooperation therefore on issues related to Vocational Guidance and Counselling is imperative along with the upgrading of the training of the Counsellors.

1. Εισαγωγή

Για τον προσδιορισμό και την κατανόηση των επιδράσεων που ασκούν στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, αλλά και στην Επαγγελματική Συμβουλευτική και στον Προσανατολισμό οι σύγχρονες κοινωνικο-οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις, θεωρούμε απαραίτητη μια σύντομη αναφορά στις σημαντικότερες από τις αλλαγές αυτές. Από τη σχετική ανάλυση θα προκύψει ο ρόλος, τον οποίο οι μεταβολές αυτές διαδραματίζουν όσον αφορά στην οργάνωση της εργασίας και στην αναμόρφωση της επαγγελματικής δραστηριότητας του σημερινού ανθρώπου, δημιουργώντας νέες ανάγκες και τάσεις στους παραπάνω τομείς. Από αυτές απορρέουν οι προκλήσεις στις οποίες καλούνται να ανταποκριθούν η εκπαίδευση και η κατάρτιση, αλλά και ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός. Έμφαση δίνεται στα θέματα που σχετίζονται με τον τελευταίο, επειδή αυτός αποτελεί το αντικείμενο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών¹ που οργάνωσε το παρόν συνέδριο.

2. Οι σημαντικότερες εξελίξεις της εποχής μας.

Η άποψη ότι κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων είμαστε μάρτυρες θεαματικών εξελίξεων στους περισσότερους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας είναι πλέον κοινός τόπος. Η εξέλιξη αυτή ανατρέπει όλες τις συμβατικότητες του παρελθόντος και δημιουργεί νέους όρους για τις δραστηριότητες του ανθρώπου, άγνωστους μέχρι σήμερα. Ορισμένοι, μάλιστα, υποστηρίζουν ότι οι αλλαγές που συνέβησαν στον κόσμο τα τελευταία χρόνια οριοθετούν μια νέα περίοδο στην ιστορία της ανθρωπότητας, κατά την οποία η προηγούμενη παγκόσμια τάξη πραγμάτων δίνει τη θέση της σε μια νέα κατάσταση «αταξίας», αβεβαιότητας και αμφισβήτησης, η οποία συνοδεύεται από πολλές προκλήσεις, αλλά και φόβους για το μέλλον (βλ. Toffler, 1983, Lyotard, 1984, Φλουρής & Πασιάς, 1997, Κοσμίδου, 2002)).

Η ραγδαία ανάπτυξη και οι συνεχώς διευρυνόμενες εφαρμογές των νέων τεχνολογιών της πληροφορικής και της επικοινωνίας έχουν οδηγήσει στην παγκοσμιοποίηση των διαδικασιών παραγωγής και διάθεσης των καταναλωτικών αγαθών, προκαλώντας ριζική αναδόμηση της παγκόσμιας οικονομίας (βλ. Βαίτσος & Γιαννίτσης 1987, Hand 1984, Heinz, 1987, Κασσωτάκης 1994).

Υπό την επίδραση των τάσεων αυτών, παραδοσιακές βιομηχανίες καταρρέουν, ενώ άλλες αναπτύσσονται με ταχύτατους ρυθμούς σε νέους τομείς, όπως είναι π.χ. η βιοτεχνολογία, η πληροφορική, η ανακύκλωση διάφορων προϊόντων και άλλα παρόμοια.

Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας οδηγεί σταδιακά στην κατάργηση της έννοιας της τοπικής αγοράς και στην εξάλειψη της εξάρτησης των επιχειρήσεων από τις τοπικές πλουτοπαραγωγικές πηγές και τις αντίστοιχες καταναλωτικές ανάγκες. Από την άλλη πλευρά, η οργάνωση των ίδιων των επιχειρήσεων μεταβάλλεται ταχύτατα, φαινόμενο που αναμένεται να ενταθεί ακόμη περισσότερο στο προσεχές μέλλον. Οι εφαρμογές των νέων τεχνολογιών, η ανάπτυξη των εσωτερικών δικτύων ανταλλαγής πληροφοριών και η συνεχής πρόοδος της τηλεπικοινωνιακής τεχνολογίας έχουν καταστήσει ξεπερασμένη την παραδοσιακή ιεραρχική δομή των επιχειρήσεων και οργανισμών. Ευνοούν τη δημιουργία μιας πιο ευέλικτης οργανωτικής δομής. Η δομή αυτή απαιτεί νέας μορφής εργασιακές σχέσεις και επαγγελματικές δεξιότητες.

¹ Πρόκειται για το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα « Συμβουλευτική και Επαγγελματικός Προσανατολισμός» που λειτουργεί στο Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Παράλληλα μεταβάλλεται και η οργάνωση της εργασίας, ενώ εμφανίζονται νέες μορφές εργασιακής δραστηριότητας, όπως είναι η τηλεργασία, η συμμετοχική εργασία (team work), η εμφάνιση νέων επαγγελμάτων και άλλα παρόμοια. (βλ. Κατσανέβας, 2002). Η νέα τεχνολογία επιτρέπει, επίσης, την εκτέλεση πολλών εργασιών, ακόμη και την πλήρη επαγγελματική απασχόληση στο σπίτι. Όλα αυτά δίδουν νέο περιεχόμενο στην έννοια: «*αυτοαπασχολούμενος*». Ο τελευταίος μπορεί σήμερα να αναπτύσσει δραστηριότητες που υπερβαίνουν, μερικές φορές, τα συμβατικά επίπεδα της ντόπιας αγοράς, χωρίς να μετακινείται από το σπίτι του (βλ. Φακιολάς, 1990).

Ταυτόχρονα, όμως, μεταβάλλεται και η έννοια της επαγγελματικής ζωής, αφού τα όρια ανάμεσα στην επαγγελματική, την οικογενειακή και την προσωπική ζωή γίνονται όλο και πιο ασαφή. Η εξέλιξη αυτή επηρεάζει σημαντικά τον τρόπο ζωής των πολιτών και αλλάζει παγιωμένες συνήθειες εργασίας και πρακτικές της καθημερινής ζωής.

Στο σημείο αυτό θεωρούμε σκόπιμο να αναφερθούμε και στο κίνημα αναθεώρησης της έννοιας του επαγγέλματος και επαναπροσδιορισμού των διαδικασιών και των προσόντων που απαιτούνται για την άσκηση των διαφόρων επαγγελματικών δραστηριοτήτων. Το κίνημα αυτό, γνωστό ως "*νέος επαγγελματισμός*" (new professionalism), διαμορφώνει νέα επαγγελματικά πρότυπα και καινούργιους κανόνες επαγγελματικής ηθικής σε αρκετούς τομείς των ασχολιών του ανθρώπου.

Σ' όσα προαναφέρθηκαν πρέπει να προστεθεί η ταχύτητα αύξησης των γνώσεων, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα να παλιώνει γρήγορα κάθε είδους αρχική εκπαίδευση και κατάρτιση των εργαζομένων. Η εξέλιξη που προαναφέρθηκε είναι ιδιαίτερα εμφανής στον τομέα των εφαρμογών της Τεχνολογίας, των Θετικών Επιστημών και των Επιστημών Υγείας, αλλά και σε άλλους κλάδους. Η παλαιώση αυτή έχει, όπως θα δούμε παρακάτω, σημαντική επίδραση τόσο στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, όσο και στον επαγγελματικό προσανατολισμό των ατόμων.

Κι ενώ η γνώση αλλάζει πολύ γρήγορα, ο παράγοντας αυτός φαίνεται να διαδραματίζει όλο και μεγαλύτερο ρόλο στις σύγχρονες μορφές εργασίας. Μέσα στη σημερινή «*κοινωνία της γνώσης*» είναι βέβαιο ότι ο ρόλος της "διανοητικής εργασίας" και της δημιουργικής ικανότητας στο χώρο της παραγωγής θα εξακολουθήσει να ενισχύεται. Αντίθετα, θα μειώνεται συνεχώς η σημασία της χειρωνακτικής εργασίας. Εύστοχα, λοιπόν, λέγεται ότι "*οι μετοχές των προηγμένων επιχειρήσεων αντιπροσωπεύουν όλο και περισσότερο "άυλη περιουσία" που είναι εναποθηκευμένη στο μυαλό των στελεχών τους*" (βλ. Ηλιάδης, 1994). Η γνώση, με τη μορφή της τεχνογνωσίας ιδιαίτερα, είναι σήμερα το σημαντικότερο όπλο του διεθνούς οικονομικού και εμπορικού ανταγωνισμού, τον οποίο χαρακτηρίζει η ταχύτητα στην κυκλοφορία των παραγόμενων αγαθών, η διαφοροποίηση των βιομηχανικών ειδών και η βραχύτητα της ζωής τους. Ο ανταγωνισμός αυτός επηρεάζει αναπόφευκτα και τα εκπαιδευτικά συστήματα., αλλά και την ένταξη στην αγορά εργασίας.

Η ενίσχυση των τάσεων που προαναφέρθηκαν, σε συνδυασμό και με τις μεταβολές των μεθόδων παραγωγής και τις νέες μορφές εργασίας, καθιστά πολύ πιθανή την πρόβλεψη ότι στο μέλλον θα χρειάζεται στο σημαντικός αριθμός ατόμων, ο οποίος πρέπει να συνδυάζει την υψηλή εξειδίκευση σε ορισμένους τομείς με τη γενική γνώση άλλων τομέων παραγωγής και τη συνολική εποπτεία του συστήματος οργάνωσης της εργασίας. Θα απαιτηθεί, παράλληλα, μεγαλύτερος ακόμη αριθμός ατόμων, τόσο στη βιομηχανία όσο και στον τομέα των υπηρεσιών, που πρέπει να διαθέτουν ικανότητα προσαρμογής στις συνεχείς αλλαγές, πνεύμα συνεργασίας, δημιουργικότητα, κριτική ικανότητα, γενικές γνώσεις και δεξιότητες, δεκτικές ποικίλων μεταγενέστερων ειδικεύσεων. Εύστοχα λέγεται από ορισμένους ότι

περνούμε από την περίοδο των «ιδεωδών» στην περίοδο των «δεξιότητων». Οι τελευταίες θα μπορούν να αναπτύσσονται, κατά ένα μέρος τουλάχιστον, και μέσα στο χώρο της εργασίας (βλ. Κασσιμάτη, 199, Φλουρής, 1996, Κασσωτάκης, 2000^α και 2000^β).

Η αντικατάσταση, επίσης, μέρους της ανθρώπινης εργασίας από υπεραυτοματοποιημένα συστήματα περιορίζει όλο και περισσότερο τη ζήτηση για απασχόληση σε παραδοσιακούς τομείς εργασίας. Παράλληλα μεταβάλλεται και η σχέση του ανθρώπου με τη μηχανή. Ο χειρισμός της τελευταίας απαιτεί σήμερα κάτι περισσότερο από την ανάπτυξη στοιχειωδών μηχανικών δεξιοτήτων, οι οποίες στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν παρέμεναν αμετάβλητες σ' όλο το διάστημα της χρήσης ορισμένου μηχανήματος. Η λειτουργία αρκετών σύγχρονων μηχανημάτων μπορεί να προγραμματίζεται, γεγονός που προσδίδει άλλες διαστάσεις στην εκπαίδευση των χειριστών τους.

Οι μεταβολές που μνημονεύθηκαν παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση έντονου προβλήματος ανεργίας, με μορφές άγνωστες μέχρι χθες. Το πρόβλημα, μάλιστα, φαίνεται να μην υποχωρεί με την εφαρμογή των παραδοσιακών συνταγών καταπολέμησής του, δηλαδή με την απλή ενίσχυση της παραγωγικότητας.

Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση η επαγγελματική σταδιοδρομία δεν μπορεί πια να έχει μονοσήμαντο χαρακτήρα. Η επαγγελματική ζωή στο προσεχές μέλλον δεν θα αρχίζει και δεν θα τελειώνει με την ίδια δουλειά για ένα συνεχώς αυξανόμενο αριθμό εργαζομένων. Στις Η.Π.Α υπολογίζεται ότι ο σημερινός νέος ηλικίας 20 ετών θα αλλάξει περίπου επτά (7) φορές επαγγελματική δραστηριότητα στη ζωή του, ασκώντας επαγγέλματα είτε συναφή προς την αρχική του εργασία είτε και τελείως διαφορετικά. Κάτι ανάλογο αναμένεται να συμβεί και στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης και κατ' επέκταση και στη χώρα μας. Μπαίνουμε, έτσι, σε μια περίοδο αβεβαιότητας που συνοδεύεται από αγωνία για το αύριο. Την αγωνία αυτή ενισχύουν η ανασφάλεια των διαρκών ανακατατάξεων και η ένταση που γεννά η προσπάθεια συνεχούς προσαρμογής στις εξελίξεις.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, πρέπει να σημειώσουμε ότι η σύγχρονη τεχνολογική επανάσταση και η παγκοσμιοποίηση έχουν και θετικές, αλλά και αρνητικές επιπτώσεις στα άτομα και στους λαούς. Δημιουργούν νέες ευκαιρίες για παραγωγικές δραστηριότητες και διαμορφώνουν καινούργιες δυνατότητες απασχόλησης. Παράλληλα, όμως, διατυπώνονται φόβοι ότι η παγκοσμιοποίηση εγκυμονεί τον κίνδυνο διεύρυνσης του χάσματος μεταξύ πλούσιων και φτωχών, ενδεχόμενο που θα προκαλέσει νέες εντάσεις σε παγκόσμιο επίπεδο και θα φέρει στο προσκήνιο νέες κοινωνικές συγκρούσεις (βλ. Βεργόπουλος, 1999, Νεγρεπόντη-Δεληβάνη, 2001).

Ο κίνδυνος, επίσης, να εμφανισθούν νέες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού, οι οποίες έχουν σχέση με τη δυνατότητα πρόσβασης στις πληροφορίες και την ικανότητα χρήσης των νέων τεχνολογιών στην εργασία δεν είναι ανύπαρκτος, αν δεν ληφθούν μέτρα για να αντιμετωπισθεί η παραπάνω κατάσταση (UNESCO, 1999). Ανάμεσα σ' αυτά περιλαμβάνονται και ενέργειες που σχετίζονται με την εκπαίδευση, την επαγγελματική ενημέρωση, την καθοδήγηση των πολιτών και τον αναπροσανατολισμό τους σε νέες δραστηριότητες, τον οποίο οι σύγχρονες συνθήκες στον τομέα της εργασίας καθιστούν ολοένα και πιο αναγκαίο.

3. Οι προκλήσεις των σύγχρονων εξελίξεων για την εκπαίδευση και την κατάρτιση

Υπό τις συνθήκες που μνημονεύθηκαν προηγουμένως, η εκπαίδευση και η κατάρτιση δεν μπορούν να τελειώνουν με την απόκτηση κάποιου πτυχίου ή διπλώματος (βλ. Κασσωτάκης, 2002). Η συνεχής εκπαίδευση, η διαρκής κατάρτιση και επανακατάρτιση και η δια βίου μάθηση αποτελούν αναγκαιότητα της εποχής μας.

Στα παραπάνω προστίθεται η ανάγκη μετάθεσης της έμφασης από τη στείρα απομνημόνευση και τη συσσώρευση γνώσεων στην καλλιέργεια ικανοτήτων που θα καταστήσουν το εκπαιδευόμενο άτομο ικανό να ανταποκριθεί στις προκλήσεις των καιρών και να αντισταθεί στα φαινόμενα αλλοτρίωσης που παρατηρούνται στις σημερινές κοινωνίες.

Αναγκαία θεωρείται ακόμη η ενίσχυση της σύνδεσης των εκπαιδευτικών συστημάτων με τον κόσμο της εργασίας. Η ανάγκη αυτή είναι ακόμη μεγαλύτερη για τα Τεχνικά Επαγγελματικά Σχολεία, όλων των βαθμίδων και προπαντός για τα προγράμματα κατάρτισης. Ένα αυστηρά σχολειοκεντρικό σύστημα κατάρτισης είναι καταδικασμένο σε αποτυχία, στο πλαίσιο των συνθηκών που επικρατούν σήμερα στην εργασία. Η θεωρητική κατάρτιση πρέπει να συνδυάζεται με την πρακτική άσκηση και την εργασιακή εμπειρία.

Όλα αυτά επιβάλλουν ριζική αναθεώρηση του προσανατολισμού των εκπαιδευτικών συστημάτων και του περιεχομένου των σπουδών. Η ανάγκη να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στη γενική παιδεία και στην καλλιέργεια ποικίλων δεξιοτήτων που μπορούν να διευκολύνουν τις μετέπειτα εξειδικεύσεις είναι μεγαλύτερη από κάθε άλλη εποχή. Η ικανοποίηση της ανάγκης αυτής δεν θα πρέπει να γίνει, ασφαλώς, με γνώμονα μόνο τις αλλαγές στο χώρο της εργασίας. Η επιδίωξη αυτή πρέπει να συνδεθεί και με τη γενικότερη μόρφωση και καλλιέργεια του ατόμου και την ολοκλήρωση της προσωπικότητάς τους. Απαιτείται ακόμη αλλαγή της μεθοδολογίας που εφαρμόζουν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και των διδακτικών μέσων που χρησιμοποιούν. Σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά το σχολείο έχει χρέος να μάθει στα άτομα πώς να μαθαίνουν, πώς να αξιοποιούν τη νέα γνώση που θα αποκτούν διαρκώς νέες πληροφορίες και πώς να δημιουργούν με βάση αυτές. Οι παραπάνω δεξιότητες αποτελούν προϋπόθεση για να γίνει πράξη η δια βίου μάθηση, την οποία οι σύγχρονες εξελίξεις καθιστούν αναγκαία, αφού ο σημερινός και πολύ περισσότερο ο αυριανός πολίτης πρέπει να ανανεώνει συνεχώς τα γνωστικά και επαγγελματικά του εφόδια για να ανταποκριθεί στις αλλαγές που επιτελούνται στον εργασιακό χώρο. Το ίδιο απαραίτητη κρίνεται και η λειτουργία ευέλικτων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, ικανών να προσαρμόζονται ταχύτατα στις σύγχρονες αλλαγές. Η αρμονική σύνδεση ανάμεσα στην εκπαίδευση και την κατάρτιση εντάσσεται στις προκλήσεις που δημιουργούν οι σύγχρονες κοινωνικο-οικονομικές, επιστημονικές και τεχνολογικές μεταβολές και οι επιδράσεις, τις οποίες ασκούν στην εκπαίδευση και την κατάρτιση.

Η εξέλιξη αυτή θα έχει σημαντικές επιπτώσεις και στην εκπαίδευση, αλλά και στην επαγγελματική κατάρτιση, οι οποίες δεν θα είναι πάντοτε θετικές². Μια τέτοια προοπτική καθιστά αναγκαία την ανάπτυξη στα άτομα και στις κοινωνίες ισχυρών αντιστάσεων απέναντι στις αρνητικές επιπτώσεις των σύγχρονων τεχνολογικών εξελίξεων και των ρευμάτων της παγκοσμιοποίησης, χωρίς, όμως, να αποκλεισθούν

² Για τις αρνητικές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης στην εκπαίδευση, την εθνική ταυτότητα και τον πολιτισμό γενικά βλ. τον πρόλογό μας στην ελληνική μετάφραση του βιβλίου της UNESCO «*Εκπαίδευση. Ο θησαυρός που κρύβει μέσα της*», Αθήνα, Εκδ. Gutenberg, 1999.

τα θετικά τους στοιχεία. Αυτό απαιτεί, με τη σειρά του, την καλλιέργεια της κριτικής στάσης απέναντι στις ταχύτερες εξελίξεις του καιρού μας, τη συστηματική ενημέρωση των πολιτών και την ποιοτική αναβάθμιση της παιδείας, με στόχο να καταστούν οι πολίτες ικανοί να επωφεληθούν από τις θετικές όψεις των σύγχρονων αλλαγών και να προστατευθούν από τις αρνητικές τους συνέπειες.

4. Ο θεσμός της Συμβουλευτικής και του Προσανατολισμού μπροστά στις σύγχρονες εξελίξεις.

Στο πλαίσιο των εξελίξεων που αναφέρθηκαν προηγουμένως ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός γίνεται πλέον μια δια βίου διαδικασία, της οποίας η σημασία και για τα μεμονωμένα άτομα, αλλά και για το κοινωνικό σύνολο διευρύνεται.

Η πολυπλοκότητα των εκπαιδευτικών συστημάτων, η πληθώρα των ευκαιριών κατάρτισης που προσφέρονται στα άτομα, οι εντεινόμενες μεταβολές στο χώρο της εργασίας, οι δυσκολίες απασχόλησης και οι κίνδυνοι που απειλούν σήμερα την εργασιακή ασφάλεια έχουν πολλαπλές επιπτώσεις στους πολίτες και στις κοινωνίες. Τα άτομα, ακόμη κι αυτά που διαθέτουν υψηλή μόρφωση, αδυνατούν παρακολουθήσουν πλήρως, χωρίς εξωτερική βοήθεια, τις σύγχρονες εξελίξεις, δυσκολεύονται να λάβουν αποφάσεις για το μέλλον τους, αγωνιούν ιδιαίτερα για τη σταδιοδρομία των παιδιών τους και διακατέχονται από το άγχος της εργασίας και την αγωνία της ανασφάλειας και της αβεβαιότητας. Οι κοινωνίες από την άλλη πλευρά αντιμετωπίζουν όλο και πιο συχνά φαινόμενα επαγγελματικής περιθωριοποίησης και δυσκολίες στην αξιοποίηση του εργατικού δυναμικού που διαθέτουν.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, η συστηματική πληροφόρηση των πολιτών για τις σπουδές και τα επαγγέλματα, για τις ευκαιρίες κατάρτισης και επανακατάρτισης, η συμβουλευτική τους υποστήριξη κατά τις φάσεις επιλογής σπουδών ή επαγγέλματος ή σε περιόδους εθελούσιου ή αναγκαστικού αναπροσανατολισμού είναι πιο αναγκαίες απ' ό,τι στο παρελθόν. Επιπρόσθετα, η ανάγκη αυτή δεν εμφανίζεται μόνο στο τέλος της υποχρεωτικής ή της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όπως συνέβαινε παλιότερα. Είναι εξίσου απαραίτητη κατά τη διάρκεια των τριτοβάθμιων σπουδών, αλλά και μετά τη λήξη τους. Είναι, επίσης, αναγκαία και κατά την είσοδο στην ενεργό ζωή, αλλά και στη διάρκειά της. Σήμερα δεν αρκεί να βρει κανείς εργασία. Εξίσου σημαντικό είναι να μπορέσει να τη διατηρήσει. Η μύηση στα ζητήματα αυτά πρέπει να αρχίζει από την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, ίσως, και από την Προσχολική Αγωγή. Η διάκριση ανάμεσα σε εκπαιδευτικές και σε εξωεκπαιδευτικές υπηρεσίες Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού θα γίνεται, μέσα στο πλαίσιο που προαναφέρθηκε, όλο και πιο χαλαρή. Ίσως στο απώτερο μέλλον οι υπηρεσίες αυτές θα ενσωματωθούν πλήρως. Οργανωτικές, λοιπόν, δομές Σχολικού και Επαγγελματικού Προσανατολισμού που εμμένουν σε παλιούς διαχωρισμούς και σε ξεπερασμένα στεγανά, χωρίς συντονισμό μεταξύ τους, πρέπει να θεωρούνται σήμερα αναχρονιστικές. Το ίδιο ισχύει και για αντιλήψεις και νοοτροπίες που επιδιώκουν να διατηρήσουν το υπάρχον status quo και να διασφαλίσουν κεκτημένα συμφέροντα, παραβλέποντας το γενικότερο κοινωνικό όφελος.

Όσον αφορά στη μεθοδολογία της Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού, ειδικότερα, μπορούν να αναφερθούν τα εξής: Στο μέλλον αναμένεται να ενισχυθεί ακόμη περισσότερο η τάση του ενεργού προσανατολισμού. Παράλληλα, θα παραστεί ανάγκη μεγαλύτερης συστηματοποίησης των υπηρεσιών επαγγελματικής πληροφόρησης, η οποία δεν θα περιορίζεται σε εθνικό ή

περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο μόνον. Θα χρειαστεί να παρέχονται στους πολίτες πληροφορίες και για τις δυνατότητες απασχόλησής τους σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ανάγκη αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι μέσα στο παγκόσμιο σύστημα, στο οποίο εντάσσονται και λειτουργούν τα διάφορα κράτη, δεν μπορεί να αγνοείται αυτό που συμβαίνει αλλού και ιδιαίτερα στις χώρες που ανήκουν στον ίδιο διεθνή συνασπισμό. Η συνεκτίμηση του στοιχείου αυτού ισχύει ασφαλώς και για την οργάνωση των συστημάτων Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού.

Μέσα στη σύγχρονη πραγματικότητα της αβεβαιότητας και των συνεχών αλλαγών, που περιγράψαμε παραπάνω, η πληροφόρηση δεν μπορεί να έχει τον παραδοσιακό χαρακτήρα της απλής περιγραφής των επαγγελματικών δραστηριοτήτων και των κοινωνικο-οικονομικών τους προοπτικών που, έτσι κι αλλιώς, είναι και θα παραμείνουν ασαφείς. Η πληροφόρηση πρέπει να επεκτείνεται και στις σύγχρονες παγκόσμιες αλλαγές με βασικό στόχο την υποβοήθηση των πολιτών να κατανοήσουν το παγκόσμιο γίνεσθαι, να αντιληφθούν το κοινωνικο-οικονομικό και εργασιακό περιβάλλον στο οποίο καλούνται να ενταχθούν και να συνειδητοποιήσουν τους κανόνες που το διέπουν (βλ. Κωστάκη, 1988, Κασσωτάκης, 2000γ, Κοσμίδου, 2002). Πολλοί, άλλωστε, θεωρούν ότι ένας από τους πιο σημαντικούς ρόλους των σύγχρονων Λειτουργών της Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού είναι να υποβοηθήσουν τα άτομα και, ιδίως, τους νέους να αντιληφθούν όσο γίνεται καλύτερα την κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα. Πληροφόρηση, βέβαια, δεν σημαίνει παθητική μύηση και υποταγή σ'ό,τι ισχύει. Η ενημέρωση για την πραγματικότητα της αγοράς εργασίας πρέπει να συνδυάζεται και με τη διαμόρφωση κριτικής στάσης απέναντι της, καθώς και με την ικανότητα ανάλυσης και κατανόησης των σχέσεων που τη διέπουν.

Η πληροφόρηση, όμως, για τις σπουδές και τα επαγγέλματα δεν αρκεί. Οι εξελίξεις καθιστούν αναγκαία την ενίσχυση των διαδικασιών υποβοήθησης της επαγγελματικής ανάπτυξης των ατόμων, της συμβουλευτικής τους υποστήριξης και της κατάλληλης διαπαιδαγώγησής τους από τα πρώτα, κιόλας, χρόνια της ζωής τους. Στο πλαίσιο αυτό, η αγωγή σταδιοδρομίας θα γίνεται όλο και πιο σημαντική και η θέση της μέσα στις δραστηριότητες και τις γενικότερες επιδιώξεις του σχολείου θα ενισχύεται. Η έμφαση στην προσωπική επαγγελματική ανάπτυξη και στην επαγγελματική διαπαιδαγώγηση απαιτεί από τους λειτουργούς του προσανατολισμού βαθιά γνώση των σχετικών με τα ζητήματα αυτά θεωριών και μεθόδων, αλλά και με το ρόλο που διαδραματίζουν στους παραπάνω τομείς ποικίλοι ψυχολογικοί, κοινωνικοί και εκπαιδευτικοί παράγοντες (βλ. Δημητρόπουλος, 1999^α, 1999^β).

Ξέχωρη σημασία επιβάλλεται να δοθεί στις ιδιαίτερες κοινωνικές ομάδες, όπως είναι π. χ. οι γυναίκες, οι μειονότητες, οι παλινοστούντες, οι αλλοδαποί και τα άτομα με ειδικές ανάγκες, για δύο, κυρίως, λόγους: Ο πρώτος σχετίζεται με το γεγονός ότι μέχρι σήμερα δεν είχε δοθεί στις κοινωνικές αυτές κατηγορίες η δέουσα σημασία³. Ο δεύτερος απορρέει από τη διαπίστωση ότι η παγκοσμιοποίηση δεν συνεπάγεται μόνο κινητικότητα αγαθών, κεφαλαίων, πληροφοριών και ιδεών, αλλά και αύξηση της κινητικότητας ανθρώπων. Το γεγονός αυτό εντείνει την εμφάνιση μέσα στις παραδοσιακές κοινωνίες ιδιαίτερων κοινωνικών ομάδων (αλλοδαποί, παλινοστούντες, κτλ.) και δημιουργεί πιεστικές ανάγκες για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους, ανάμεσα στα οποία κυρίαρχη θέση κατέχει το πρόβλημα της επαγγελματικής τους αποκατάστασης. Άλλωστε, η εύρεση εργασίας και η άσκηση

3 Αναφερόμαστε στην ελληνική πραγματικότητα κυρίως.

κάποιας επαγγελματικής δραστηριότητας αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την κοινωνική ένταξη των ατόμων, αλλά και για την κοινωνική συνοχή και ευημερία.

Η στελέχωση των αναμορφωμένων υπηρεσιών Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού θα απαιτήσει την εκπαίδευση ειδικού επιστημονικού προσωπικού, από την έλλειψη του οποίου πάσχει το σημερινό σύστημα.

Επιπρόσθετα, υπάρχει ανάγκη συστηματικής επιμόρφωσης όλων όσοι ασχολούνται με την εφαρμογή του θεσμού τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην απασχόληση. Για τον παραπάνω σκοπό επιβάλλεται να αναπτυχθούν πολλαπλές μορφές επιμόρφωσης, να αξιοποιηθούν οι δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας και η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, να δοθούν κίνητρα για αυτομόρφωση και να παραχθεί νέο εκπαιδευτικό και επιμορφωτικό υλικό.

Παράλληλα θα απαιτηθούν βελτιώσεις και αλλαγές και σε άλλους τομείς, όπως στον τομέα της ενημέρωσης του ευρύτερου κοινού για τα ζητήματα αυτά, στη λειτουργία των υπηρεσιών που ασχολούνται με την απασχόληση του εργατικού δυναμικού, στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής κτλ.

5. Αντί επιλόγου

Όσα αναφέρθηκαν παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι αλλαγές που συμβαίνουν στον εργασιακό χώρο ως αποτέλεσμα των γενικότερων κοινωνικο-οικονομικών και τεχνολογικών εξελίξεων επιβάλλουν ριζικές αλλαγές και στον τομέα της εκπαίδευσης και στο πεδίο της επαγγελματικής συμβουλευτικής. Για την πραγματοποίησή τους, όμως, απαιτείται συντονισμένη προσπάθεια, σωστός προγραμματισμός και αύξηση των επενδύσεων που γίνονται από την επίσημη πολιτεία στους τομείς αυτούς. Η κατανόηση της ανάγκης αυτής και η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας στα ζητήματα, στόχοι που εντάσσονται στις επιδιώξεις του παρόντος συνεδρίου, θα συμβάλουν θετικά προς την κατεύθυνση αυτήν

Βιβλιογραφία

- Βαίτσος, Κ. & Γιαννίτσης, Τ. (1987). *Τεχνολογικός μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη: Ελληνική εμπειρία και διεθνείς προοπτικές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Βεργόπουλος, Κ. (1999). *Παγκοσμιοποίηση. Η μεγάλη χίμαιρα*. Αθήνα: Εκδ. Λιβάνη.
- Carnevale, A.P. et al. (1996). *Workplace Basics: The Skills Employers Want*. U.S. Department of Labour Employment and Training Administration.
- Δημητρόπουλος, Ε. (1999α). Συμβουλευτική-Προσανατολισμός. Μέρος πρώτο. Συμβουλευτική και Συμβουλευτική Ψυχολογία. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Δημητρόπουλος, Ε. (1999β). Συμβουλευτική-Προσανατολισμός. Μέρος δεύτερο. Συμβουλευτική Σταδιοδρομίας. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Hand, C.H. (1984). *The Future of Work*. Oxford: Basic Blackwell.
- Heinz, W. (1987). Το μέλλον της εργασίας. Τέλος η κρίση της κοινωνίας. *CEDEFOP*, 1.
- Ηλιάδης, Ν. (1994). Παιδεία και απασχόληση: Εκπαίδευση-κατάρτιση και αντιμετώπιση της απασχόλησης στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνίας και των προοπτικών που διαγράφονται. *Τεχνικά*, Απρίλιος, 16-18.
- Kanter, R. M. (1989). *When Giants Learn to Dance, Mattering the Challenge of Strategy Management and Careers in the 1990s*. New York: Simon and Schuster.
- Κασσιμάτη, Κ. (1992). Η εργασία στο μέλλον: Κοινωνικές διαστάσεις και πρακτικές. *Εκπαίδευση και Επάγγελμα*, 2,3, 102-127.
- Κασσωτάκης, Μ. (1992). Η ενημερωτική και συμβουλευτική λειτουργία του Σ.Ε.Π.: Μια προσπάθεια αξιολόγησής τους. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 20-21, 79-80.
- Κασσωτάκης, Μ. (1994). Κοινωνικο-οικονομικές και εκπαιδευτικές εξελίξεις και οι επιπτώσεις τους στο θεσμό του Σχολικού και Επαγγελματικού Προσανατολισμού και στην κατάρτιση των στελεχών του. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 30-31, 40-52.
- Κασσωτάκης, Μ. (2000α). Οι προκλήσεις της εποχής μας και η πρόσφατη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην Ελληνική Εκπαίδευση. Στο Μπουζάκης Σ. (Επιμ.) *Ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Εκδ. Gutenberg, σσ. 435-462.
- Κασσωτάκης, Μ. (2000β). Συμβουλευτική, Επαγγελματικός Προσανατολισμός και Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 54-55, 23-33.
- Κασσωτάκης, Μ. (2000γ) *Η πληροφόρηση για τις σπουδές και τα επαγγέλματα*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Κασσωτάκης Μ. (2000δ) (Επιμ.). Συμβουλευτική και Επαγγελματικός Προσανατολισμός. Αθήνα: Τυποθήτω-Γ. Δαρδανός.
- Κατσανέβας, Θ. (2002). *Επαγγέλματα του μέλλοντος και του παρελθόντος*, Αθήνα: Εκδ. Πατάκη.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ. (2002). Μετάβαση και εικονική επικοινωνία. Ο ρόλος της Συμβουλευτικής και της Αγωγής στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας. Στο Κασσωτάκης Μ. όπου παραπάνω, σσ.315-392.
- Κωστάκη, Α. (1988). Οι νέοι και η επαγγελματική πληροφόρηση: Μια εμπειρική ανάλυση. *Εκπαίδευση και Επάγγελμα*, I, 3, 136-146.

- Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Νεγρεπόντη-Δεληβάνη, Μ. (2001). Συνωμοτική «παγκοσμιοποίηση». Αθήνα : Παπαζήσης.
- Roberstson, J. (1985). *Future Work: Jobs, Self- Employment and Leisure after the Industrial Age*, Gower /Maurice Temple Smith.
- Toffler, A. (1983). *Previews and Premises*. NewYork: Will Morrow and Co.
- Φακιολάς, Ρ. (1990). Επαγγελματική διάρθρωση του εργατικού δυναμικού: Διαχρονική εξέλιξη και προοπτικές για το 2.000. *Εκπαίδευση και Επάγγελμα*, 3, 195-198.
- Φλουρής, Γ. (1996). Προς ένα κοινό αναλυτικό πρόγραμμα στην Ενωμένη Ευρώπη: Τάσεις και προοπτικές. Στο Καλλογιαννάκη Π. & Μακράκης Β. (επιμ.) *Ευρώπη και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Εκδ. Γρηγόρη, σσ. 185-249
- Φλουρής, Γ. & Πασιάς, Γ. (1997). Ο εθνικός χαρακτήρας της γνώσης και η ιδεολογία του «ευρωπαϊσμού». Στο Βάμβουκας Μ. & Χουρδάκης Α. (επιμ.) *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές*. Αθήνα: Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σσ.254-267.
- UNESCO (1999). Εκπαίδευση. Ο θησαυρός που κρύβει μέσα της. Αθήνα. Gutenberg.